

تعهد به وسیله یا به نتیجه بودن شرط انتقال فن آوری در قراردادهای بالادستی نفتی

محمد نوروزی*، دانشگاه امام صادق (ع)

چکیده

انتقال و توسعه فن آوری به عنوان یکی از مطلوبیت‌های قراردادهای بالادستی نفتی محسوب می‌شود و تاکنون اقدامات متعددی در این راستا انجام شده که موفقیت آن در مقام عمل چشم‌گیر نبوده است. بررسی حقوقی شروط قراردادی، می‌تواند محملی مناسب برای استفاده‌ی هر چه بیشتر و بهتر از قرارداد و جلوگیری از زیان‌های احتمالی فراهم کند. بنابراین در نوشتار حاضر تعهد به وسیله یا نتیجه بودن شرط انتقال فن آوری در قراردادهای بالادستی نفت از دیدگاه حقوقی بررسی شده است.

اطلاعات مقاله

تاریخ ارسال نویسنده: ۹۵/۱۲/۰۱

تاریخ ارسال به داور: ۹۵/۱۲/۰۳

تاریخ پذیرش داور: ۹۵/۱۲/۱۲

واژگان کلیدی:

قراردادهای بالادستی نفت، انتقال فن آوری، تعهد به وسیله، تعهد به نتیجه، قراردادهای نفتی

مقدمه

اختصاصی جهت مبادله فن آوری منعقد می‌شوند و به اصطلاح وجه غالب آنها انتقال فن آوری است. دسته‌ی دوم قراردادهایی هستند که به طور ضمنی، همراه با انتقال فن آوری هستند. یعنی ترتیباتی که عموماً ساخت‌محورند اما اجرا یا پیامد آنها با انتقال فن آوری ملازمه دارد. هریک از این دسته‌ها را می‌توان به زیرشاخه‌های دیگری تقسیم کرد که دسته‌بندی به قالب‌های معاوضی و مشارکتی از این دست است. در هر دو دسته از قراردادهای یاد شده، اهداف مغایه‌ای و سودجویانه‌ای توسط طرفین دنبال می‌شود اما این تقسیم‌بندی بدان جهت است که در گروه اول نوعی مبادله‌ی عین یا منفعت یا حتی تعهد (به صورت دو عوض مورد معامله) انجام می‌شود. اما در گروه دوم، طرفین با همکاری متقابل یکدیگر و با تعامل و دخالت مشترک در مراحل مختلف اجرایی یک پروژه یا موضوع معین، تمامی ابعاد حقوقی و اجرایی قرارداد را از مرحله‌ی انعقاد تا اجرا و انقضای آن، طراحی و هدایت می‌کنند [۱]. انتقال فن آوری یکی از مطلوبیت‌های قراردادی است و معمولاً در قراردادهای نفتی به عنوان پیوست قراردادی درج می‌شود. در قراردادهای ایران چه قبل و چه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، به مواردی از گزاره‌های مربوط به انتقال و توسعه فن آوری اشاره شده است. در قراردادهای بیع متقابل، پیوست (O) و در قراردادهای جدیدی نفتی ایران (IPC) پیوستی با عنوان (N) به موضوع انتقال فن آوری پرداخته است. در این خصوص که آیا برای انتقال فن آوری، قرارداد جداگانه‌ای مورد نیاز است یا نه؟ می‌توان این گونه پاسخ داد که کلیات مسائل مربوط به انتقال فن آوری در متن قرارداد درج می‌شود یا به صورت پیوست ارائه می‌گردد اما ممکن است در برخی از سطوح، قرارداد دیگری که به ذکر جزئیات بیشتر می‌پردازد مورد نیاز باشد.

در ماده‌ی ۴- مصوبه‌ی ۱۶- مرداد ۱۳۹۵ هیأت دولت، درباره‌ی کلیات قراردادهای جدید نفتی ایران که مربوط به انتقال و توسعه فن آوری است آمده: به منظور انتقال و ارتقاء فن آوری ملی در حوزه‌ی عملیات

به علت تأثیر انکارناپذیر فن آوری بر تولید نفت، توسعه فن آوری جایگاهی بسیار مهم در صنعت نفت دارد. بنابراین همواره یکی از دغدغه‌های کشورها اعم از تولیدکنندگان یا مصرف‌کنندگان اصلی نفت، توسعه فن آوری بوده و ایران نیز از این قاعده مستثنی نیست. انتقال فن آوری، فرآیندی است که در آن با هدف تولید کالا و خدمات، فن آوری از مبدأ به مقصد انتقال می‌یابد. به گونه‌ای که گیرنده فن آوری بتواند پس از اکتساب آن، به صورت مستقل از دهنده، از فن آوری استفاده کند. احاطه‌ی کامل بر این فن آوری، جذب نامیده می‌شود. توسعه فن آوری اوج موفقیت یک همکاری انتقال فن آوری را می‌رساند که مجموعه‌ی توانمندی ملی و سازمانی، مهارت‌های مدیریتی و متخصصان پس از جذب دانش، دانش جدیدی را توسعه داده و به عبارتی فن آوری جدیدی خلق می‌کند [۱].

مقوله‌ی انتقال فن آوری به عنوان یکی از بندهای قراردادی و در قالب تعهد انتقال‌دهنده (یعنی کشور یا شرکت پیمانکار) به انتقال‌گیرنده (کشور صاحب ذخایر نفتی یا کارفرما) تعریف می‌شود و بنابراین در حقوق، تعهدات قابلیت بررسی را دارند. تعهدات، با رویکردها و از منظر گوناگون تجزیه و تحلیل می‌شوند. بسته به هدف تحلیل‌گر نتایج قابل توجهی در این دسته‌بندی‌ها حاصل می‌شود. این نوشتار قصد دارد قراردادهای انتقال فن آوری در بخش بالادستی صنعت نفت را از دیدگاه تعهد به وسیله یا تعهد به نتیجه بودن آنها بررسی کند. دستاورد این پژوهش می‌تواند زمینه‌های لازم برای تصمیم‌گیری‌های آتی جهت درج این شرط در قراردادهای بالادستی صنعت نفت و جبران زیان‌های احتمالی را فراهم آورد.

۱- تعهد انتقال فن آوری در قراردادهای بالادستی نفتی

با مطالعه‌ی ساختار قراردادهای انتقال فن آوری می‌توان آنها را به دو دسته‌ی کلی تقسیم کرد. دسته‌ی نخست قراردادهایی هستند که به طور

* نویسنده‌ی عهده‌دار مکاتبات (md.noruzi@gmail.com)

حصول نتیجه است اما اگر متعهد، به تعهدش عمل کرد و نتیجه حاصل نشد، مسئولیتی ندارد. حال آنکه در تعهد به نتیجه، شخص تعهدی را برعهده گرفته و التزام می‌دهد که نتیجه را حاصل کند. در واقع در تعهد به وسیله، متعهد، ضامن وجود نتیجه و غرض متعهدله نیست بلکه ملزم می‌شود که وسیله رسیدن به نتیجه را فراهم کند. متعهد به نتیجه باید دقیقاً آنچه را که در قرارداد برعهده گرفته انجام دهد و اگر نتیجه‌ی تعیین شده را در اختیار متعهدله قرار ندهد مسئول تلقی می‌گردد؛ چراکه متعهد به نتیجه، مکلف به تدارک حق ذی‌حق است. در حالی که در تعهد به وسیله، تلاش به تدارک حق در حد توان است. در واقع تعهد به نتیجه، تعهدی قطعی است و مقید به امکانات نیست. در تعهد به نتیجه، اثبات بی‌تقصیری کفایت نمی‌کند؛ بلکه در صورت عدم اجرای تعهد، باید وجود قوه‌ی قاهره را به اثبات برساند و کافی نیست که متعهد، کوشش و تلاش خود را به اثبات برساند. بلکه یا باید نتیجه را در اختیار متعهدله قرار دهد یا دخالت یک عامل خارجی را در عدم تحقق نتیجه اثبات کند.

گاهی تعهد، تعهد به واقع کردن نتیجه‌ی موضوع قرارداد است. اجرای تعهد در این موارد، محقق کردن آن نتیجه است و در صورت عدم تحقق آن، به هر علت، تعهد همچنان اجرا نشده باقی می‌ماند [۷]. بر اساس این تقسیم‌بندی باید بررسی شود که چه چیزی توسط متعهد وعده داده شده بود و متعهدله چه انتظار معقولی می‌توانست از قرارداد داشته باشد. گاهی متعهد تعهد می‌کند که نتیجه‌ی مشخصی را برای متعهدله فراهم سازد. مثلاً کالایی را از جایی به جای دیگر حمل کند، که به آن تعهد به نتیجه گویند. اما گاهی تعهد می‌کند که فقط وسایل مناسب برای دستیابی به نتیجه‌ی مورد نظر را به کار برد؛ مانند تعهدی که وکیل به موکل خود، مبنی بر دفاع از وی می‌دهد اما قول نمی‌دهد که به نفع وی حکم صادر شود؛ به این تعهد، تعهد به وسیله گویند [۶].

در تعریف تعهد به وسیله، تعهد دیگری وجود دارد که هدف آن وقوع نتیجه‌ای خاص نیست؛ بلکه تعهد به تلاش برای نیل به مقصود است و تحقق و عدم تحقق مقصود تفاوتی ندارد. این تعهد نیز تعهد به انجام کار است؛ البته کاری که نتیجه‌ی آن تضمین نمی‌شود [۷]. ضمن اینکه برخی تعهد به وسیله را، تعهد به انجام عملی می‌دانند که در ارتباط امور ممکن است وسیله‌ی چیزی دیگری باشد اما نسبت به حصول آن، تعهدی انجام نمی‌شود. در این گونه تعهدات هرگاه متعهد وظایف خود را در فراهم کردن وسیله، اعمال دقت و به کارگیری اطلاعات علمی خویش انجام دهد، تعهد خود را ایفا کرده است [۸]. آنچه در تعهد به وسیله مهم است اعمال مقدار معینی تلاش توسط متعهد برای اجرای تعهد است. مقدار این تلاش، علی‌القاعده متناسب با یک فرد متعارف است و بیشتر از آن نیازمند قانون یا توافقی خاص است. این نوع تعهد با اعمال تلاش مورد نظر توسط مدیران، اجرا شده و تلقی می‌گردد [۷].

تفکیک تعهدات به نتیجه و به وسیله، باید قبل از هر چیز بر مبنای تحلیل اراده‌ی طرفین قرارداد انجام شود. زیرا این تحلیل، محتوای

بالادستی نفت و اجرای طرح‌های بزرگ و توانمندسازی شرکت‌های ایرانی برای اجرای پروژه‌های بزرگ داخلی و نیز حضور در بازارهای منطقه‌ای و بین‌المللی، موارد زیر در قراردادهای موضوع این تصویب‌نامه اعمال می‌گردد:

الف) در هر قرارداد برحسب شرایط شرکت/شرکت‌های ایرانی اکتشاف و تولید که طبق ضوابط و شرایطی که وزارت نفت ابلاغ می‌کند، صلاحیتشان به تأیید شرکت ملی نفت ایران رسیده، به‌عنوان شریک شرکت/شرکت‌های معتبر نفتی خارجی حضور دارند و با حضور در فرآیند اجرای قرارداد، امکان انتقال و توسعه‌ی دانش فنی و مهارت‌های مدیریتی و مهندسی مخزن به آنها میسر می‌گردد. طرف دوم قرارداد موظف به ارائه‌ی برنامه‌ی انتقال و توسعه‌ی فن‌آوری به‌عنوان بخشی از برنامه‌ی مالی عملیاتی سالانه است. در هر قرارداد باید سیاست‌های اجرایی و اقدامات عملیاتی برای تحقق مفاد این بند به‌عنوان پیوست فن‌آوری قرارداد آورده شود. تبصره: طرف دوم قرارداد ملزم به اعمال بندهای انتقال و توسعه‌ی فن‌آوری قرارداد اصلی در قراردادهای منعقد شده با پیمانکاران فرعی خود حسب مورد است.

ب) طرف دوم قرارداد ملزم به حداکثر استفاده از توان فنی و مهندسی، تولیدی، صنعتی و اجرایی کشور بر اساس قانون حداکثر استفاده از توان تولیدی و خدماتی در تأمین نیازهای کشور و تقویت آنها در امر صادرات و اصلاح ماده‌ی ۱۰۴ قانون مالیات‌های مستقیم (مصوب ۱۳۹۱) و دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های مربوط است.

پ) طرف دوم قرارداد متعهد می‌شود به استفاده‌ی حداکثری از نیروی انسانی داخلی در اجرای قرارداد و ارائه‌ی برنامه‌ی جامع آموزشی جهت ارتقاء کیفی این نیروها و انجام سرمایه‌گذاری‌های لازم در قالب هزینه‌های مستقیم سرمایه‌ای جهت انجام برنامه‌های آموزشی و تحقیقاتی از جمله ارتقاء و به‌روزرسانی مراکز تحقیقاتی موجود و ایجاد مراکز تحقیقاتی مشترک یا اجرای طرح‌های تحقیقاتی مشترک مرتبط. این برنامه‌ها باید متناسب با عملیات (اکتشاف، ارزیابی، توسعه‌ی اولیه، توسعه‌ی آتی مشتمل بر بهبود تولید و افزایش ضریب بازیافت) با توافق شرکت ملی نفت ایران در هر مرحله از عمر مخزن با زمان‌بندی مشخص و متناسب در هر قرارداد ارائه شود.

ت) در شرکت بهره‌برداری، موضوع بند-الف ماده‌ی ۱۱، سمت‌های مدیریتی، حسب مورد و شرایط مورد توافق که در قرارداد خواهد آمد چرخشی است. در سازمان مدیریتی این شرکت، سمت‌های مدیریتی اجرایی به تدریج به اتباع ایرانی واگذار می‌شود تا امکان انتقال دانش فنی و مهارت‌های مدیریتی به طرف ایرانی به‌خوبی میسر گردد.

البته همان‌گونه که ذکر شد، جزئیات مربوط به سازوکار انتقال و توسعه‌ی فن‌آوری در قالب پیوست (N)، به شرکت‌های پیمانکار ارائه می‌شود [۲].

۲- مفهوم تعهد به وسیله و نتیجه در قرارداد

در تعهد به وسیله، شخص متعهد به انجام تمامی اقدامات لازم برای

که اگر اجرا احتمالی باشد، متعهد نخواسته به یک نتیجه تعهد دهد بلکه تنها متعهد شده که با به کارگیری وسایل مناسب به آن دست یابد و متعهدله نیز به نوبه‌ی خود، برخی احتمالات را پذیرفته است. اما اگر نتیجه‌ی مورد نظر متعهدله، بدون دشواری‌های ویژه قابل دستیابی باشد فرض می‌گردد که همین نتیجه موضوع تعهد است و متعهدله هیچ‌گونه احتمالی را نپذیرفته است.

تمیز دادن مفاد تعهد به نتیجه یا وسیله، علاوه بر اینکه بر چگونگی وفای به عهد مؤثر است از نظر اثباتی و جابجایی مدعی و مدعی علیه نیز حائز اهمیت است. در مورد تعهد به نتیجه، اثبات به دست آمدن آن با مدیون است و تحقق نیافتن نتیجه‌ی مطلوب خود دلیلی کافی بر عدم وفای به عهد است. اما در تعهد به وسیله، چون موضوع آن انجام کاری مشخص نیست و با التزام به رعایت احتیاط و به کار بردن صلاحیت، نتیجه تضمین نشده، دلیلی بر عدم وفای به عهد

تعهدات را تعیین می‌کند. مشکل اینجاست که این اراده، همیشه ابراز نمی‌شود یا به روشنی لازم ابراز نمی‌گردد. به علاوه اگر تعهدات، ریشه در قانون یا رویه‌ی قضایی داشته باشد، جستجوی قصد طرفین قرارداد کمکی نمی‌کند. بنابراین در این زمینه دو معیار کم و بیش عینی پیشنهاد شده است: نخست؛ معیار مبتنی بر تحلیل موضوع تعهد که بر اساس این معیار، تعهد به نتیجه آنست که اجرای آن قابلیت بیش یا کم بودن را ندارد و نمی‌توان تصور کرد که متعهد، تنها ملزم شده باشد آنچه را در توان دارد انجام دهد. دوم؛ معیار مبتنی بر بررسی شرایط اجرای قرارداد [۶]. این دو معیار یکدیگر را تکمیل می‌کنند اما تا حد زیادی با یکدیگر تداخل دارند و این امکان را فراهم می‌کنند که هم اراده‌ی احتمالی طرف قرارداد شناخته شود و هم ملاحظات بر معیار عینی قرار گیرند [۱۲].

معیار نخست مبتنی بر احتمالی بودن اجرای تعهد است. فرض بر اینست

۱ | مبانی تمیز دادن تعهد به وسیله و به نتیجه [۳]

ردیف	مبنای تمیز	توضیح مبنا	نقد مبنا
۱	تحلیل اراده‌ی طرفین	برای تمیز نوع تعهد، باید اراده‌ی طرفین را کشف کرد که مستلزم تحلیل روانی آنهاست	تشخیص اراده کار آسانی نیست و معمولاً عدم ابراز اراده به سهولت انجام نمی‌شود
۲	موضوع تعهد	اگر تعهد به پرداخت بود تعهد به نتیجه است؛ در حالی که تعهد به احتیاط و مراقبت، تعهد به وسیله است. ضمن اینکه اکثر تعهدات قراردادی، تعهد به نتیجه بوده و عموم الزامات خارج از قرارداد، از نوع تعهد به وسیله است	معیار کاملی نیست و ابهامات زیادی دارد که در برخی موارد، استفاده از آن را دشوار می‌کند
۳	احتمالی بودن نتیجه‌ی تعهد	اگر نتیجه‌ی مورد نظر متعهدله بدون دشواری قابل دسترسی باشد تعهد ناظر به نتیجه است و در صورت تأثیر احتمال در حصول نتیجه، تعهد به وسیله است	تشخیص احتمالی بودن و دشواری یا آسانی دستیابی به نتیجه، مبهم است
۴	نقش کنش‌گر و مؤثر متعهدله در اجرای تعهد	هرگاه بخشی از سکان حرکت و اجرای تعهد بر عهده‌ی متعهدله باشد، عدم حصول نتیجه تماماً بر عهده‌ی متعهد نیست	در واقع به علت دخیل دانستن متعهدله در اجرای تعهد، بر احتمالی شدن تعهد به نتیجه تأکید می‌شود
۵	قابلیت متعهدله	در اجرای بعضی تعهدات، توانایی و قدرت فراگیری متعهدله مؤثر است؛ یعنی باید اجرای آنرا پذیرفته باشد که این امر موجب به وسیله شدن نوع تعهد می‌شود	این مبنا در مواردی نظیر آموزش کاربرد بیشتری دارد و قابلیت تعمیم در همه‌ی تعهدات را ندارد
۶	نوع قرارداد	اگر متعهد به تعهدی ملزم گردد که در دسته‌ی تعهدات ایمنی قرار می‌گیرد تعهد وی از نوع به وسیله است و برعکس تعهدات مربوط به حمل و نقل اشیاء از نوع به نتیجه است	این مبنا نیز در برخی از انواع تعهدات قابل استفاده است
۷	معیار مبتنی بر انصاف	این مبنا بر نقش رویه‌ی قضایی در تعیین نوع تعهد تأکید دارد. مثلاً در حقوق ایران، تعهد فروشنده‌ی ساختمان به تهیه‌ی امتیاز برق با وجود به نتیجه بودن، تعهد به وسیله است	شاید این مبنا، به سختی قابل به کارگیری در فضای بین‌المللی است که رویه‌های قضایی متفاوتند
۸	مقدار خطرات ناشی از فعالیت	اگر تعهد به امری گردد که خطرات زیادی برای متعهدله دارد، متعهد باید مراقبت بیشتری کند که از نوع نتیجه است	برای خردسالان است که تعهد به نتیجه است؛ در حالی که آموزش شنا برای بزرگسالان تعهد به وسیله است
۹	بار اثبات	اگر وظیفه‌ی اثبات تعهد و عدم اجرا بر عهده‌ی متعهدله باشد تعهد از نوع به وسیله است و اگر وظیفه‌ی اثبات علت عدم اجرا و انتساب آن به عاملی خارجی بر عهده‌ی متعهد باشد تعهد از نوع به نتیجه است	بحث تعیین بار اثبات از نتایج تفکیک تعهدات است اما گاه به عنوان یکی از مبانی تمیز نیز استفاده می‌شود

نوع تعهد به وسیله باشد اگر دهنده فن آوری سعی مناسب را انجام داده باشد و بر اساس عرف عمل کرده باشد، حتی اگر گیرنده فن آوری به موفقیت کامل دست نیافته باشد، به تعهد خود عمل کرده و مشمول هیچ گونه خسارت یا جبران زیان نخواهد بود. مثلاً اگر یادگیری یک مهارت نظیر رانندگی را یک فن آوری بدانیم اگر قرارداد بین هنرآموز و مربی از نوع تعهد به وسیله باشد، مربی باید بر اساس عرف، آموزش های لازم را به هنرآموز بدهد و پس از اتمام دوره ی آموزشی، مثلاً سه جلسه ی تئوری و ده جلسه ی عملی، دستمزد خود را دریافت می دارد؛ حتی اگر هنرآموز در آزمون نهایی پذیرفته نشود. اگر همین امر به عنوان تعهد به نتیجه تلقی شود، مربی در حالتی به دستمزد خویش می رسد که هنرآموز در آزمون نهایی رانندگی پذیرفته شود و گواهینامه ی خود را دریافت کند. در مورد اینکه چه فن آوری هایی در صنعت نفت مورد نیاز است، رویکردهای گوناگونی وجود دارد. همین امر سبب اختلاف نظرهایی در خصوص شیوه ی مواجهه یا اتخاذ روش مناسب انتقال نیز شده و برداشت های مختلفی را نسبت به میزان موفقیت یک فرآیند انتقال فن آوری به بار آورده است. برخی از طبقه بندی های ارائه شده از اجزای مختلف فن آوری ها، آنرا در چهار جزء سخت افزار، نرم افزار، انسان افزار و سازمان افزار جای می دهند و نسبت به رویکردهایی که تنها انتقال فن آوری را با انتقال تجهیزات برابر می دانند رویکرد متفاوت تری نسبت به انتقال و توسعه ی فن آوری دارند [۵]. برخی دیگر فن آوری را شامل پنج جزء سخت افزار، نرم افزار، انسان افزار، اطلاعات افزار و سازمان افزار می دانند. تفکیک اجزای مختلف فن آوری از این جهت اهمیت دارد که با

نیست و طلبکار باید وجود تقصیر و بی مبالاتی را ثابت کند. زیرا بنای دو طرف بر اینست که احتمال دارد کوشش متعهد بی ثمر بماند و نتیجه ای به دست نیاید [۱۰]. بنابراین وقتی قرار شد خطای قرارداد، همان عدم اجرای تعهد قرارداد از سوی مدیون باشد لازم است این دو تعهد از یکدیگر جدا شوند؛ بدین معنی که خطای قرارداد در مورد تعهد به نتیجه، عدم تحقق آن نتیجه است و در مورد تعهد به وسیله، انجام ندادن تلاش مورد انتظار است [۷]. جهت تمیز دادن تعهدات و اینکه چگونه می توان تشخیص داد که تعهد از نوع به وسیله است یا به نتیجه، باید به دنبال معیار مناسبی بود که در جدول ۱- به برخی از این مبانی اشاره شده است. شاید نتوان هیچ یک از معیارهای ذکر شده را به تنهایی به عنوان مبنای مناسبی برای تشخیص نوع تعهد (به وسیله یا به نتیجه بودن) دانست اما در مقام بررسی تک تک تعهدات می توان با استفاده از مباحث چندگانه به نتایج دقیق تری دست یافت.

۳- بحث و بررسی

سوالی که در این نوشتار بررسی شده را می توان در این جمله خلاصه کرد: تعهد انتقال فن آوری در قراردادهای بالادستی نفتی از نوع تعهد به وسیله است یا نتیجه؟ ثمره ی عملی پاسخ به این سوال آنست که اگر این تعهد از نوع انتقال به نتیجه باشد باید گیرنده ی فن آوری به توانمندی های لازم مندرج در قرارداد مبنی بر اکتساب فن آوری از دهنده ی فن آوری دست یافته باشد و اگر دهنده، موفق به انتقال نشده باشد به تعهد خود عمل نکرده و باید بر اساس قرارداد فی مابین زیان را جبران کند. اما اگر تعهد انتقال فن آوری از

۲ | سطوح و اجرای فن آوری و رویکردهای توسعه ی هریک از آنها [۱۴]

*The mode focused on scientific and technology-based innovation (STI)

**The mode based on learning-by-doing, by-using, and by-interacting (DUI)

جزء فن آوری	تعریف / توضیح	مصادیق / نمونه	نوع دانش	روش یادگیری	رویکرد توسعه
سخت افزار	تجسم خارجی هر فن آوری	ماشین آلات / تجهیزات	چیستی	یادگیری بر اساس مطالعات بنیادین و پایه ای و مبتنی بر تحقیق و توسعه؛ از ایده تا محصول	STI*
نرم افزار	دانش استفاده از سخت افزار	دستورالعمل های استفاده از سخت افزار			
مغز افزار	دانش دلایل استفاده از هر فن آوری	علت تقدم و تأخر در یک فرآیند، تأثیر یک ماده در محصول			
انسان افزار	فن آوری متجسم در انسان	مهارت تولید، نوآوری و خلاقیت در انسان	کیستی	یادگیری حین انجام کار، تعامل و استفاده	DUI**
اطلاعات افزار	فن آوری متجسم در مدارک و اسناد	سند، نقشه، طرح، نظریه و ...	چگونگی		
سازمان افزار	فن آوری متجسم در سازمان و مدیریت	مجموعه ی نظام سازماندهی، مدیریتی، شبکه سازی و ...			

دسته آثار (الف) مستقیم و زاده‌ی قرارداد (ب) غیرمستقیم و فرعی قرارداد (ج) آثاری که در دو دسته‌ی اول و دوم قرار نمی‌گیرند و ممکن است در نتیجه‌ی قرارداد یا بر اثر عرف یا قانون و به شکل الزامات و تعهدات ایجاد شوند تقسیم می‌گردند. اما ذیل این دسته‌بندی، با اهمیت‌ترین بخش قرارداد مزبور و مهم‌ترین اثر آن در تعهدات طرفین بروز و ظهور می‌یابد [۱]. در همین خصوص این نتایج هم حاصل می‌شود که در آثار قرارداد انتقال فن آوری: اولاً اساس قرارداد مبتنی بر تعهدات انتقال‌دهنده است. ثانیاً در بین تعهدات انتقال‌دهنده، اصلی‌ترین تعهدی که در این قرارداد محور تمامی تعهدات محسوب می‌شود تعهد به انتقال است و به تبع تضمین‌های عقدی (وارانتی) هم از نقش پایه‌ای در این قرارداد برخوردارند. ضمن اینکه تعهد محوری مزبور در چنین قراردادی وابسته به جوهر قرارداد است و اقتضای ذات آن به حساب می‌آید. بنابراین چون شرط ضمنی نیز محسوب می‌شود نیازی به تصریح بر این تعهد در قرارداد نیست. همین طور است موضوع برخی از تضمین‌های عقدی.

هرچند تحلیل ذکر شده یکی از قوی‌ترین و رایج‌ترین رویکردها نسبت به تعهد به نتیجه بودن قراردادهای انتقال فن آوری است. اما باید در تحلیلی دقیق‌تر از اجزای فن آوری، تعهد به وسیله یا نتیجه بودن آنرا در هر یک از اجزا مورد بحث و بررسی قرار داد. بررسی این امر در سطح بالادستی صنعت نفت که اقتضانات خاص خود را دارد راهگشا تر خواهد بود؛ حتی اگر در مجال چنین نوشتاری نمی‌گنجد اما می‌توان مبحث فن آوری در صنعت نفت را چیزی فراتر از قراردادهای رایج انتقال تجهیزات و آموزش‌های اپراتوری دانست.

عموم تمرکز مباحث مربوط به حقوق انتقال فن آوری مربوط به انتقال سخت‌افزار بوده و شئون متعهد را در تحویل تجهیزات، ادوات، ماشین‌آلات و ... خلاصه کرده است. هرچند طی سال‌های اخیر بخش دیگری که مربوط به اسناد، مدارک، حقوق مالکیت معنوی و ... است در این حوزه گسترش یافته که می‌توان با مسامحه آنرا قابل تطبیق با جزء نرم‌افزار دانست. با این اوصاف، مطالعات حقوقی مربوط به انتقال فن آوری، اجزای دیگر فن آوری (یعنی مغزافزار، اطلاعات افزار و سازمان‌افزار) را در نظر نمی‌گیرند و تلقی محدودتری نسبت به مفهوم فن آوری دارند؛ با این بیان که اقتضای ذات قرارداد خاص انتقال فن آوری، استیلای انتقال‌گیرنده بر فن آوری موضوع قرارداد است [۹]. تعهد اصلی انتقال‌دهنده را فراهم‌سازی زمینه‌ای برای این استیلا و تسلط بر فن آوری مورد نظر می‌دانند اما در مقام توضیح بیشتر، اجرای درست این تعهد را مستلزم تأمین سه مورد اسناد، آموزش و کمک‌های فنی تلقی می‌کنند که در واقع در تطبیق با اجزای فن آوری، شامل سخت‌افزار و نرم‌افزار می‌شود و نسبت به سایر اجزا سکوت می‌کند.

با توضیحی که ذکر شد می‌توان گفت تحلیل‌های حقوقی موجود، نظر

توجه به شیوه‌ی اکتساب متفاوت هر یک از این اجزاء، نوع تعهد انتقال‌دهنده و انتقال‌گیرنده و طبیعتاً نتایج مختلفی در تقسیم‌بندی تعهد به وسیله و نتیجه در هر یک از اجزاء حاصل می‌شود.

برخی حقوقدانان بیان می‌کنند [۱]:

(الف) به دلیل اقتضای ذات قرارداد انتقال فن آوری، اصلی‌ترین و اساسی‌ترین تعهد انتقال‌دهنده در این قرارداد که سایر تعهدات قراردادی حول محور آن شکل می‌گیرد، انتقال فن آوری به انتقال‌گیرنده است؛ به نحوی که در نتیجه اجرای قرارداد، منتقل‌الیه همانند ناقل، بر فن آوری موضوع قرارداد، استیلا یافته باشد.

(ب) برخلاف قرارداد، مجوز بهره‌برداری از حق اختراع که هسته‌ی اصلی توافق طرفین بر مجوز برای بهره‌برداری متمرکز است و سایر تعهدات در صورت ضرورت به تبع این مجوز، ایجاد و اجرا می‌شوند، در قرارداد انتقال فن آوری، هسته‌ی اصلی توافق طرفین بر انتقال فن آوری متمرکز است. در این راستا هر چیزی که برای تحقق انتقال لازم باشد به عنوان شروط و تعهدات تبعی، از لوازم این قرارداد تلقی شده و ناقل باید بر حسب اقتضای ذات این قرارداد، آنها را فراهم کند. حتی اگر صدور مجوز برای بهره‌برداری از اختراع، دانش چگونگی یا سایر اموال فکری حسب نیاز از لوازم امر تحقق انتقال فن آوری به حساب آیند.

(ج) این قرارداد، اساساً با قرارداد مجوز بهره‌برداری متفاوت است. حتی اگر قرارداد مجوز بهره‌برداری از نوع انحصاری باشد و حتی اگر در متن آن شرط توانمندسازی (تحقق انتقال) گنجانده شده باشد. زیرا اولاً انحصاری بودن قرارداد فقط از جهت محدود کردن استفاده‌ی دیگران از موضوع معامله در قرارداد مجوز بهره‌برداری منظور می‌گردد و گرنه از این جهت که این قرارداد، تنها مجوز بهره‌برداری است با قرارداد لیسانس ساده یا غیرانحصاری، تفاوت ماهوی ندارد. هرچند وجود مجوز به یکی از انحاء مذکور از لوازم اصلی قرارداد انتقال فن آوری است. ثانیاً شرط توانمندسازی (تحقق انتقال) با اقتضای ذات قرارداد مجوز بهره‌برداری که صرف اجازه است سازگار نیست.

(د) در قرارداد انتقال فن آوری، برخلاف قرارداد مجوز بهره‌برداری که تعهد مجوز دهنده از نوع تعهد به وسیله است. تعهد انتقال‌دهنده تعهد به نتیجه یعنی انتقال فن آوری است.

برخی حقوقدانان با تعهد به نتیجه دانستن قرارداد انتقال فن آوری معتقدند این قرارداد با توجه به ویژگی‌هایش (که به نوعی قراردادی تعهد به نتیجه است) سازوکار اجرایی خاص خود را می‌طلبد. بنابراین اگر دهنده فن آوری، تعهدی را بپذیرد که امکان برآورده کردن آنرا نداشته باشد، اثرات حقوقی متعاقب آن با پیچیدگی‌هایی همراه خواهد بود. از بررسی‌های انجام شده در مورد آثار قرارداد انتقال فن آوری مشخص می‌شود اگرچه آثار آن مثل سایر قراردادهای

بنا به ملاحظات و مناسبات مختلف حقوقی، نتایج گوناگونی بر آن بار می‌شود. یکی از نکات مطرح در خصوص تعهد انتقال فن‌آوری در قراردادهای بالادستی نفت را می‌توان تعهد به وسیله یا تعهد به نتیجه بودن آن دانست. هرچند نتایج بسیاری از مطالعات و بررسی‌های حقوقی، قراردادهای انتقال فن‌آوری را با عنوان تعهد به نتیجه طبقه‌بندی می‌کنند اما دقت نظر بیشتر در اجزای مختلف فن‌آوری نشان می‌دهد که قرار گرفتن این تعهد ذیل تعهدات به نتیجه به دلیل برداشت‌های مختلف از مفهوم فن‌آوری است و نمی‌توان در باره‌ی تمامی اجزای فن‌آوری، یک تلقی داشت. نتیجه‌ی این پژوهش نشان می‌دهد که اجزای سخت‌افزار (به معنی تجهیزات و ...) و بخش‌هایی از نرم‌افزار در فن‌آوری تعهد به نتیجه هستند و متعهد باید با به نتیجه رساندن تعهد خود در این اجزاء، آنرا ایفا کند. اما در خصوص اجزای مغزافزار، انسان‌افزار و سازمان‌افزار که در آنها متعهدله نیز نقشی فعال دارد، به عنوان کنشگری عامل حضور می‌یابد و ظرفیت جذب فن‌آوری توسط این کنشگر در میزان موفقیت عمل انتقال فن‌آوری بسیار حیاتی است، تردیدی جدی در تعهد به نتیجه بودن به وجود می‌آید و می‌توان آنرا در دسته‌ی تعهدات به وسیله طبقه‌بندی کرد که در این صورت اگر متعهد، تلاش عرفی و متناسب را جهت انتقال انجام داد و مستندات لازم را برای انجام چنین تلاشی ارائه کرد به تعهد خود عمل کرده است؛ حتی اگر موفقیت کاملی حاصل نشده باشد.

نتیجه‌گیری

دقیقی نسبت به تمامی اجزای فن‌آوری ندارد و از آنجا که سه جزء مغزافزار، انسان‌افزار و سازمان‌افزار با متغیرهای انسانی گره می‌خورند، کمتر محل بحث حقوق‌دانان متخصص انتقال فن‌آوری و دانش فنی بوده‌اند. در واقع با توجه به اینکه متعهدله (انتقال گیرنده‌ی فن‌آوری) در یادگیری و کسب توانمندی در سه جزء مذکور نقشی اساسی ایفا می‌کند و در این انتقال قابلیت‌های او نقش اصلی دارد می‌توان در تعهد به نتیجه بودن این اجزا تردید کرد و آنها را تعهد به وسیله دانست. به عبارت دیگر، وابستگی میزان یادگیری و اکتساب توانمندی در مغزافزار، انسان‌افزار و سازمان‌افزار به ظرفیت جذب و لزوم توسعه‌ی درون‌زا در کشور یا شرکتی که خواهان اکتساب فن‌آوری است تعهد به نتیجه بودن این امر را برای انتقال‌دهنده ناممکن می‌سازد و حتی با وجود تعهد انتقال‌دهنده به انتقال فن‌آوری مورد نظر، ادراک طرفین از این انتقال به عنوان یک جعبه‌ی سیاه تلقی می‌شود که دقت نظرهای بیشتری را در این امر می‌طلبد.

قراردادهای بالادستی نفت در ایران به مطلوبیت‌های مختلفی می‌پردازند. یکی از این مطلوبیت‌ها، انتقال و توسعه‌ی فن‌آوری توسط شرکت‌های بین‌المللی در کشور است که تعهد پیمانکار در مقابل کارفرما محسوب می‌شود. هر تعهدی را می‌توان از دیدگاه‌های مختلفی بررسی کرد که

منابع

- [۱] احسنی‌فروز محمد، ۱۳۹۰، قرارداد انتقال تکنولوژی «ماهیت، شرایط تشکیل و آثار»، تهران: نشر دادگستر
- [۲] آلائیوش حمید، ۱۳۹۵، سخنرانی «تبیین شرح کار (Scope of Work) نحوه‌ی انتقال و توسعه‌ی فن‌آوری از طریق اجرای ضمیمه‌ی N قرارداد IPC، عوامل موفقیت انتقال فن‌آوری، عوامل موفقیت در اجرای مگا پروژه‌های E&P»، همایش صنعت نفت دانش‌بنیان تبلور اجرای سیاست‌های اقتصاد مقاومتی
- [۳] تفرشی محمد عیسی، مرتضوی عبدالحمید، ۱۳۸۸، مطالعه‌ی تطبیقی تعهد به وسیله و به نتیجه در فقه، حقوق فرانسه و ایران، فصل‌نامه‌ی فقه و مبانی حقوق، سال ۵-، شماره‌ی ۱۵-، صص ۱۱-۳۱
- [۴] توفیقی‌داریان جعفر، ۱۳۸۸، تجارب همکاری‌های بین‌المللی شرکت پژوهشی و فن‌آوری پتروشیمی در زمینه‌ی انتقال فن‌آوری، شماره‌ی ۲- از پروژه‌ی پژوهشی بررسی موانع و چالش‌های توسعه‌ی فن‌آوری در صنعت نفت و ارائه‌ی راهکارهای اجرایی. انجام گرفته به حمایت دانشگاه تربیت مدرس و شرکت ملی نفت ایران
- [۵] خلیل طارک، ۱۳۸۸، مدیریت تکنولوژی: رمز موفقیت در رقابت و خلق ثروت، مترجم سید محمد اعرابی و داود ایزدی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی
- [۶] ژوردن پاتریس، ۱۳۸۵، اصول مسئولیت مدنی، ترجمه‌ی محمد ادیب، جلد اول، تهران: انتشارات میزان
- [۷] السنهوری عبدالرزاق احمد، ۱۳۸۲، الوسط فی شرح القانون المدنی
- [۸] شهیدی مهدی، ۱۳۸۳، آثار قراردادهای تعهدات، تهران: انتشارات مجد
- [۹] صادقی محمود، احسنی‌فروز محمد، عیسانی تفرشی محمد، جعفرزاده میرقاسم، ۱۳۹۰، تعهدات و الزامات طرفین در قرارداد انتقال فن‌آوری و تطبیق آن با حقوق ایران، کامن‌لا و برخی نظام‌های حقوقی دیگر، فصل‌نامه‌ی پژوهش‌های حقوقی تطبیقی، دوره‌ی ۱۵-، شماره‌ی ۱۳-، پاییز ۱۳۹۰، صص ۹۳-۱۱۲
- [۱۰] کاتوزیان ناصر، ۱۳۸۳، قواعد عمومی قراردادهای، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برن
- [۱۱] ماندگار مصطفی، ۱۳۹۳، قراردادهای تجاری بین‌المللی انتقال فن‌آوری، تهران: مؤسسه‌ی مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش
- [۱۲] مشهدی‌زاده علیرضا و امینی منصور، ۱۳۹۰، به شرط نتیجه بودن اعمال جراحی زیبایی غیر ضروری، پژوهش‌نامه‌ی فقه و حقوق خصوصی، سال چهارم، شماره‌ی هشتم، پاییز و زمستان، صص ۱۲۵-۱۵۲
- [۱۳] نوروزی محمد، ۱۳۹۵، بررسی چالش انتقال فن‌آوری در قراردادهای بالادستی نفت با تأکید بر قراردادهای بیع متقابل ایران، فصل‌نامه‌ی علمی-پژوهشی پژوهش‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی انرژی، شماره‌ی ۱-، صص ۱۸۵-۲۲۰
- [۱۴] نوروزی محمد، امانی مسعود و گودرزی غلامرضا، ۱۳۹۵، بررسی موانع انتقال و توسعه‌ی فن‌آوری در بخش بالادستی صنعت نفت: رویکردی تحلیلی، فصل‌نامه‌ی علمی-پژوهشی اقتصاد انرژی، (در مرحله‌ی داوری و چاپ)، تهران